

СВЕМИР У СЛИКАРСТВУ

ТАМАРА ЛУЈАК

„Белег“, Београд
E-mail: belegbg@mail.com

Ум памти само одређене ствари. Тело
памти све, од почетка Постања.

Садгуру

Универзум је саткан од прича, не од
атома.

Мјуриел Рукејзер

Резиме: рад се бави свемиром и звездама у сликарству, од 17. века до савременог доба.

Кључне речи: свемир у сликарству, комете, звезде, звезде падалице, ноћно небо, астрономија у култури

1. УВОД

Имам наивно поверење у универзум – да на неком нивоу све то има смисла, и можемо да назремо тај смисао ако покушамо.

Михаљ Чиксентмихаљи

Иако је одувек чврсто ходао земљом, човек је вазда био загладан у звезде.

Познат нам је Небра диск, најстарији познати астрономски сат,¹ на којем су, како се сматра, представљени Сунце, Месец и звезде (као и сазвежђе

¹ О којем је писала Љубинка Бабовић у: *Зборник радова конференције „Развој астрономије код Срба XI“*, Nebra Disc и једно могуће анагогијско раслојавање симболичких структура представе на лицу диска, стр. 521-584, Београд, 2022.
<https://www.bbc.com/news/uk-58946633>

Плејаде), познати су нам цртежи из пећине Ласко, за које научници верују да представљају удар комете од пре око 15.500 година.² Познате су нам египатске представе звезда и неба,³ и грчки астериск, симбол звезде, који се може наћи на представама на вазама. Италијански сликар Ђото ди Бондоне користио је 1305. године велике количине скупог плавог пигмента, скупљег од злата, како би приказао дубоко азурно небо пуно звезда на плафону капеле Арена (Скровењи) у Падови...⁴

Према звездама се одувек владало, пловило, прорицало, ашиковало...

Звезде су присутне у човековом животу од његових прапочетака до данас.

Чему толика фасцинација?

Свемир, као неизбежан и вечан, константан је извор промена, борби и страдања (звезда и галаксија), уздицања и рађања. Савршена је паралела за човеков живот. Не само да је у њему проналазио храброст и устрајност, утеху и лепоту, већ и одговоре на многа животна, митска, историјска и научна питања...

Како се човек одвајкада најлакше изражавао кроз слике, тако и не чуди што су оне његов најстарији пратилац кроз живот. Кроз суочавање са вишим, снажнијим, опаснијим и истрајнијим од себе, човек је проналазио своје место у свету (свемиру) и спознавао сопствене вредности.

Од пећинске уметности па до данашњих дана свемир и звезде присутни су у сликарству.

Астрономски догађаји често су документовани цртежима и сликама. Небо је често било извор инспирације многим уметницима, који су покушавали да га ухвате на платну, што је резултирало богатом колекцијом уметничких дела инспирисаних сјајним звездама.

Током средњег века, астрономија је постала једна од „седам слободних уметности“ у образовању, што се наставило кроз ренесансу и подстакло многе уметнике и научнике, попут Леонарда Да Винчија и Галилеја, на приказе Сунца, Месеца и ноћног неба.⁵

Преглед који је дат у овом тексту не обухвата комплетну историју сликарства, наравно, већ ауторов лични избор, али је кроз њега, надам се, ипак осликана човекова фасцинација свемиром.

² О чему сам опширније писала у: *Зборник радова конференције „Развој астрономије код Срба XI“*, Свемир и графити, стр. 738, Београд, 2022.

³ Исто стр. 742.

⁴ <https://www.shutterstock.com/blog/stars-art-and-history>

⁵ <https://www.leidensciencemagazine.nl/en/articles/kunst-en-de-kosmos-deel-i-sterren-in-de-schilderkunst>

2. КОМЕТЕ И ЗВЕЗДЕ ПАДАЛИЦЕ

Живот може бити чудесан, светлуцав кометин траг који остављамо за собом да би му се други дивили.

Стјуарт Стафорд

Шта смо ми него звезде падалице. Надамо се да ћемо сијати довољно дуго да наведемо бар једну душу да верује у магију.

Шери Намдео

Комете, у нашем народу познате и под називом звезде репатице, одувек су остављале дубок утисак на људе. Састоје се од прашине, смрзнутих гасова, камена и леда. Склоне су поремећају путање приликом блиских пролазака поред великих планета. Неке од њих прилазе близу Сунцу и испаравају, док неке бивају заувек избачене из Сунчевог система. Карактерише их изненадна појава на небу и реп који вишеструко надмашује димензије самог језгра комете.

Када прођу близу Сунца, загревају се и почињу да избацују гасове, приказујући видљиву атмосферу (кому) и, мада не увек, реп. Овај феномен настаје због ефекта соларне радијације и соларног ветра на језгро комете, које варира од неколико стотина метара до неколико километара у пречнику и састоји се од леда, прашине и малог камења. Кома и реп су много већи и, ако су довољно светли, могу да се виде голим оком са Земље. Комете су посматране и (за)бележене још од античких времена у многим културама света.

Периодичне комете (комете кратког периода) имају орбитални период краћи од 200 година. Орбитирају мање-више у еклиптичној равни у истом правцу као и планете. Њихова орбита их обично води до области даљих планета (иза Јупитера). Халејева комета, рецимо, сеже мало иза орбите Нептуна. Комете дугог периода имају врло ексцентричне орбите и орбиталне периоде који варирају од 200 година до неколико хиљада година.

Многе комете сударале су се са Земљом у њеним раним фазама развоја. Научници верују да је бомбардовање Земље кометама пре 4 милијарде година донело велике количине воде. Детекција органских молекула у значајним количинама у кометама навело је неке научнике да претпоставе да су комете и метеори можда донели живот на Земљу.

У сваком случају, у многим се културама пролазак комете сматрао лошим знаком. Прикази комета у камену, који датирају хиљадама година уназад, пронађени су у многим древним културама. Плиније Старији веровао је да су комете повезане са политичком нестабилношћу и смрти. Све до 16. века,

комете су сматране лошим предзнаком: најављивале су смрт краљева или племенитих људи, предстојећу катастрофу – кугу, рат, смрт.

Сматра се да је једна комета била Цезарева душа, која се уздгла на небо после његове погибије; да је друга 1517. године најавила уништење астечке цивилизације које је уследило четири године касније; а трећа 1811. године предсказала пораз Наполеона у рату са Русима...⁶

Кометама је током миленијума придаван различит значај. Од, најчешће, лошег, негативног, катастрофалног, до пророчког и божанског, каква је била појава Витлејемске звезде. Тако рецимо Ђото на фрески „Поклоњење мудраца” из 1301-04. године, коју је насликао у капели Скровењи у Падови, Витлејемску звезду приказује као комету. У уметности се обично приказује као осмокрака звезда, неретко са доњим зраком продуженим на доле.

Можда баш зато, причу започињем кометама.

Прва „комета“ на коју скрећем пажњу је Витлејемска звезда. Изненадна појава светле звезде на небу доводи три мудраца у Витлејем, како би се поклонили Исусу Христу, краљу јудејском. Астрономи су у више наврата покушали да повежу звезду са необичним небеским догађајима, као што је конјункција Јупитера и Сатурна или Јупитера и Венере. Веровало се да је појава Витлејемске звезде заправо појава супернове на небу. Најчешће се, међутим, тумачи као комета, те је стога као комету и наводим.

Слика 1: „Анђео се јавља пастирима“, Томас Коул, 1833-34.

Од свих познати(ји)х приказа Витлејемске звезде који одузимају дах, навешћу и приказати тек понеке. У првом реду слику „Анђео се јавља

⁶ <https://www.astronomija.org.rs/sunev-sistem-74117/komete-65895/16298-verovanja-o-kometama>

пастирима“ из 1833-34. године, америчког сликара Томаса Коула (1801-1848), који је био познат по реалистичким и детаљним приказима америчких пејзажа и дивљине.⁷

На слици монументалних размера приказан је анђео који, пробијајући се кроз облаке, задивљеним пастирима најављује Исусово рођење. Насликана за јавну изложбу, слика показује раскошан таленат Томаса Коула у приказивању реалистичних детаља пејзажа и маштовитих натприродних догађаја. Његово представљање медитеранског терена ослања се на његова путовања по Италији, омогућавајући живописно путовање кроз овај огроман простор пре него што се стигне до блиставе пећине у којој чека Света породица.⁸

Амерички сликар, симболиста, илустратор и песник Елиху Ведер (1836-1923), насликао је чаробну слику „Витлејемска звезда“, 1879-80. године. Већи део свог професионалног живота провео је у Италији, где је развио изразито личну уметничку визију која је повезивала личну фантазију са религиозним мистицизмом и често загонетном симболиком.

Слика 2: „Витлејемска звезда“, Елиху Ведер, 1879-80.

⁷ https://www.metmuseum.org/toah/hd/cole/hd_cole.htm

⁸ https://artsandculture.google.com/asset/the-angel-appearing-to-the-shepherds-thomas-cole/AQHLk_rdq6vTuw?hl=en

На овој је слици уметник своју љубав према италијанском пејзажу спојио са библијском причом о појави Витлејемске звезде пред тројицом мудраца. Међутим, уместо праве звезде коју следе три мага и околни пастири, Ведер је укључио визију посете у јаслама, заменивши лик Христовог детета јарком светлошћу која сија надоле и води мушкарце до њиховог одредишта.

Џон Мартин (1789-1854), енглески сликар, гравер и илустратор, насликао је 1840. године слику „Вече пред Потоп“. Био је познат по огромним и драматичним сликама религиозних тема и фантастичним композицијама, са ситним фигурама смештеним у импозантним пејзажима.

У старозаветној сцени представљеној на слици, белобради Метузалем лежи на уздигнутом рту окружен Нојевом породицом. Наложито је Ноју да отвори пророчки свитак који, према положају Сунца, Месеца и комете на небу изнад њихових глава, предвиђа долазак катастрофалног потопа који шаље Бог. Гавранови који круже небом доприносе осећају слутње, док као контраст драматичној сцени, весели људи у њиховој непосредној близини настављају свој плес, несвесни разарања које долази.⁹

Слика 3: „Вече пред Потоп“, Џон Мартин, 1840.

Француски сликар Жан Франсоа Мије (1814-1875) насликао је 1850. године слику „Звездана ноћ“ – једну од ретких његових која је искључиво пејзаж. На слици замрачена стаза осветљена је ноћним небом пуним звезда.

⁹ <https://www.rct.uk/collection/407176/the-eve-of-the-deluge>

У првом плану је тамно, готово црно пространство траве и земље. Средина је употпуњена тамнозеленим дрвећем и жбуњем, а остатак платна приказује небо обасјано звездама и различитим нијансама зелене и плаве. Постоји хоризонт близу центра платна, приказан кроз светлозелени пигмент који се стапа у тамнију плаву боју.

Небо је већим делом астрономски тачно. Верује се да је насликао звезде падалице у метеорској киши познатој као Ориониди (метеори који припадају истоименом метеорском роју. Јављају се између 2.10 и 7.11. Воде порекло од Халејеве комете, односно од материје коју за собом оставља Халејева комета).

Слика 4: „Звездано небо“, Жан Франсоа Мије, 1850.

Италијански астроном Ђовани Батиста Донати први је 1858. године фотографисао комету, ону која се појављује у Земљиној орбити на сваких 1.950 година и која је, у Донатијеву част, понела његово име. Била је то једна од две најсјајније комете које су пловиле небом у 19. веку. Донатијева фотографија, зато је и спомињем, инспирисала је многе сликаре да комету пренесу на платно, од којих је можда најпознатији енглески сликар из епохе романтизма, познат по пејзажима и морским мотивима, Вилијам Тарнер.

Слика 5: „Комета Донати“, Вилијам Тарнер, 1858-59.

Тарнеров акварел покушава да сугерише пролазност и безвременост, и инспирише на размишљање о односу човечанства према свету природе. Тарнер је обично користио комбинацију акварела и гваша како би својим радовима дао упечатљиву густину. Џејн Бајард сугерише да је техника кратких потеза при осликавању неба „Донатијеве комете“ можда била под утицајем монументалног акварела Џона Фредерика Луиса „Франков логор у пустињи планине Синај. 1842 – Манастир Свете Катарине у даљини“ из 1856. године.¹⁰

Амерички сликар Фредерик Едвин Черч (1826-1900), најпознатији по својим пејзажима, насликао је 1860. године слику „Метеор из 1860“. Појава Великог метеора изнад Сједињених Држава догодила се 20. јула 1860. Фредерик Черч видео је и насликао спектакуларну кишу метеора како пада са вечерњег неба изнад Катскила (у држави Њујорк). Верује се да је овај догађај опевао амерички песник, есејиста и новинар Волт Витмен у песми „Година метеора“ (1859-60).¹¹

¹⁰ <https://collections.britishart.yale.edu/catalog/tms:12959>

<https://victorianweb.org/painting/lewis/wc/8.html>

¹¹ https://en.wikipedia.org/wiki/1860_Great_Meteor

<https://www.universetoday.com/103549/remembering-the-great-meteor-procession-of-1860/>

Слика 6: „Метеор из 1860“, Фредерик Едвин Черч, 1860.

3. ЗВЕЗДЕ

Задржи се на лепоти живота. Гледај
звезде и види себе како трчиш с њима.

Марко Аурелије

Неке од, за нас, најзначајнијих звезда нашле су своје место на сликарском платну.¹²

Сунце, нама најближа звезда, представља средишњу звезду Сунчевог система. Око њега кружи 8 планета и њихови сателити, 5 патуљастих планета, астероиди, комете, метеори и честице космичке прашине. Енергија Сунца у виду сунчеве светлости и топлоте омогућава живот на Земљи путем процеса фотосинтезе и утиче на климу и време на Земљи. Средња удаљеност између Сунца и Земље је 149.600.000 км или једна астрономска јединица, што светлост пређе за 8 минута и 18 секунди. Сунце је готово савршена кугла и састоји се од гасовите вруће плазме. Има јако магнетно поље. Пречник Сунца је око 1.392.000 км, што је 109 пута веће од Земље и масу од око 2×10^{30} килограма, те је 330.000 теже од Земље.

Већ спомињани амерички сликар, пејзажиста, Фредерик Едвин Черч, насликао је многе, прелепе слике, на којима се појављује за нас најважнија звезда – Сунце: 1) „Котопакси“ (1862), призната и хваљена слика (виђена је као параболоа о грађанском рату, који је тада беснео на југу). Слика приказује Котопакси, вулкан који је уједно и други највиши врх савременог Еквадора,

¹² <https://arthistoryproject.com/subjects/nature/stars/>

који избацује дим и пепео преко јутарњег Сунца – осликава драматичан сукоб светлости и таме; 2) „Тропска сцена“ (1873), на којој је ухватио сјај бујне и блиставе вегетације и меку сунчеву светлост која се просипа изнад ње; 3) њој је врло слична слика „Еквадорски Анди“ (1855), која се сматра раним ремек-делом луминизма (стил америчког пејзажног сликарства од 1850. до 1870. године, који карактеришу ефекти светлости у пејзажу)...

Слика 7: „Еквадорски Анди“, Фредерик Едвин Черч, 1855.

Иако није ни слика, нити је на платну – већ је у питању цртеж оловком на папиру – ипак ћу овде навести и „Поклоњење мудраца“, цртеж Анастаса Јовановића из 1852-55. године, који се налази у сталној поставци српске уметности 19. века у Галерији Матице српске у Новом Саду. Као да је у питању истргнута страница из књиге, са толиким је детаљима вешта рука нацртала Витлејемску звезду како обасјава Јосифа, Марију и Исуса, којем се, међ многобројним светом, клањају и мудраци.¹³ А Анастас Јовановић (1817-1899) био је српски уметник, први српски литограф и један од првих српских и светских фотографа.

Иако је заправо планета, а не звезда, ипак се у уметности Венера приказује као Звезда Даница, Јутарња или Вечерња звезда, па ћу је као такву овде и представити. Друга је планета по удаљености од Сунца, са просечном удаљеношћу од око 108.200.000 км. Око Сунца се креће готово кружном орбитом, а једну ротацију обави за 224,7 земаљских дана.

¹³ <https://www.galerijamaticesrpske.rs/kolekcija/jovanovic-anastas-poklonjenje-mudraca/>

Нема природних сателита у својој орбити. Друго је по сјају небеско тело на ноћном небу гледано са Земље, одмах после Месеца. Гледано са Земље најјучљивија је у сумрак и у рану зору, те се често у народу назива и Звездом Даницом и Звездом Вечерњачом.

Венера спада у групу терестричких планета, а због сличности са Земљом у погледу димензија (најближа је планета по удаљености од Земље и има приближно сличну величину), гравитације и сложене унутрашње структуре често је означавају „Земљином сестром“. Венерина атмосфера је веома густа (чак 96% атмосфере чини угљен-диоксида).

Атмосферски притисак на површини је и до 92 пута виши него на Земљи и износи 92 бара. Због веома густе атмосфере која на планети ствара ефекат стаклене баште, површинске температуре су веома високе и износе у просеку око 462 степена, што Венеру чини најтоплијом планетом Сунчевог система. Планета је обавијена густим и изразито рефлектујућим облацима сачињеним од сумпорне киселине.

Јутарња звезда, тачније њен транзит – прелаз испред Сунца – јавља се 4 пута у 243 године. Венерин прелаз послужио је за одређивање Сунчеве паралаксе – удаљености земље од Сунца. Посматрао се ради одређивања географске дужине; док је експедиција Џејмса Кука посматрањем Венериног прелазу 1769. прецизно одредила положај Тахитија.

Слика 8: „Јутарња звезда“, Јозеф Шерментовски, 1874.

У сликарству овековечио ју је пољски сликар, пејзажиста, Јозеф Шерментовски (1833-1876), насликавши, како се сматра, ремек-дело, „Јутарњу звезду“ (1874). На јутарњем небу израња Девица Марија, представљена као Јутарња звезда, са Исусом у наручју, како седи на облаку и једном се ногом ослања на млад Месец. Нежне пастелне боје умекшавају атмосферу слике и појачавају етеричност људских фигура, и љубав коју Јутарња звезда просипа на Земљу.

Скуп звезда назван Плејаде или Влашићи јесу астеризам (препознатљив скуп звезда) који се не убраја у званична сазвежђа, и расејано звездано јато (група је младих звезда насталих готово истовремено из истог молекуларног облака, могу да садрже од десетак до неколико хиљада звезда) у сазвежђу Бик. Овај блистави скуп чини 120 звезда, од којих се голим оком може видети девет најсјајнијих. Играле су важну улогу у одређивању сезоне пловидбе у Средоземном мору: сезона пловидбе почињала је њиховим уздицањем.

Плејаде су истакнути призор зими на северној хемисфери и лако су видљиве на средњим јужним географским ширинама. Познате су од античких култура на овамо, широм света. Верује се да је најранији познати приказ Плејада севернонемачки артефакт из бронзаног доба познат као небески диск Небре, датиран приближно у 1600. годину пре нове ере.

Слика 9: „Плејаде“, Елиху Ведер, 1885.

Плејаде су у грчкој митологији биле кћерке титана Атланта и океаниде Плејоне. Седам сестара је (Маја, Мереопа, Електра, Тајгета, Алкиона, Келена

и Стеропа), према неким митовима, доносило амброзију боговима из земаља на Западу, а томе одговара и њихово грчко име „Пелениадес“ или голубице. Према другим тумачењима, њихово име потиче од речи „Плео“ или пловити, пловити бродом, због тога што је њихов излазак на небеском своду, означавао повољно време за пловидбу. Када су њихове посестрине Хијаде умрле од туге за мртвим братом Хијантом, одузеле су себи живот од жалости, па их је Зевс све претворио у звезде.

Већ спомињани амерички сликар Елиху Ведер нацртао је 1885. године „Плејаде“, импозантну илустрацију за збирку поезије персијског песника, астронома и математичара из 11. века, Омара Хајама „Рубаије Омара Хајама“, у преводу Едварда Фицџералда из 1884. године, на којој је представио седам сестара, седам звездица, како меко плешу на небу. Сестре се окрећу изнад облака и витица винове лозе, као да плешу, и „нижу“ небо са својих седам звезда. Из цртежа се нешто касније родила ова моћна слика.¹⁴

Поларна звезда, Северњача или Поларис, најистакнутија је звезда по којој се од најстаријих времена оријентисало. Најближа је звезда северном небеском полу (удаљена 42'), готово непомична на небеској сфери и због тога погодна за оријентацију. Најсјајнија је звезда Малог медведа. У питању је тројни звездани систем удаљен од Земље приближно 430 светлосних година.

На платно ју је пренео шпански сликар Луис Рикардо Фалеро (1851-1896), насликавши 1885. године „Поларну звезду“. Био је познат по женским актвима и митолошким, оријенталистичким и фантастичним представама. Нага жена са дугачком плавом косом што се меко вијори, која стоји на залеђеној стени представља Поларну звезду.

¹⁴ <http://museum.doaks.org/objects-1/info/35111>

Слика 10: „Поларна звезда“, Луис Рикардо Фалеро, 1885.

Ирска сликарка, новинарка и уредница Џорџина Хефернан насликала је „Девојку са звездама у коси“. Бујна, раскошно просута коса девојке личи на ноћно небо посуто звездама. Слика може да се тумачи на различите начине: да девојка води порекло са звезда, да сањиво загледана машта о фантастичним догађајима који се одигравају на небу, да су јој мисли у облацима... Девојка са руменим образима, окружена лептирима, птицом и биљкама, припада обема сферама – сфери неба и сфери земље. Па опет, чини се да небеска преовлађује...

И друге су слике ове ауторке посвећене небу: „Месечина над заливом Килини“, „Ноћна“, „Лунарни циклус“ – подједнако занимљива девојка са месечевим менама изнад главе и уском сукњом (ноћним небом) раскошно украшеном звездама...¹⁵

¹⁵ <https://www.saatchiart.com/account/profile/1083322>

Слика 11: „Девојка са звездама у коси“, Џорџина Хефернан

4. НОЋНО НЕБО

Ниједан приказ не изазива више страхопоштовања од ноћног неба.

Левелин Повис

Приказивање ноћног неба на сликама уобичајено је и у западној и у источној уметности.

Слике које имају ноћну сцену као тему могу бити религиозне или историјске, жанровске, портрети, пејзажи итд.

Нека уметничка дела укључују религиозне или фантазијске теме користећи квалитет пригушеног ноћног светла за стварање мистериозне атмосфере.

Извор осветљења у ноћној сцени – било да је у питању Месец или вештачки извор светлости – може бити приказан директно или бити

имплициран карактером и бојом светлости која се рефлектује од приказаних субјеката.

4.1. Месец

Стремите ка Месецу – чак и ако га промашите, наћи ћете се међу звездама.

Лес Браун

Месец је наш најлепши, најромантичнији и највернији сапутник. Земљин природни сателит и најближе небеско тело, удаљено је у просеку 384.401 км, које обилази Земљу по елиптичној стази за 27 дана 7 сати 43 минута и 11.6 секунди. Месец је чврсто небеско тело пречника 3.647 км, по површини 14 пута, по обиму 50 пута, а по маси 81 пута мање од Земље. Убрзање силе теже је на Месецу 6 пута мање него на Земљи.

Месец је најсјајније небеско тело након Сунца, чија светлост је рефлектована (не ствара властиту светлост попут звезда). Земљи окреће стално исту страну, јер се обилазак и ротација одвијају у истом смеру, а времена обиласка и окрета су једнака, што је последица Земљиног плимног утицаја. Привлачне силе Месеца и Сунца узрокују на Земљи морске мене (плиму и осеку). Својом привлачношћу Месец утиче на Земљину путању око Сунца (нутација).

Месечеве мене промене су Месечеве осветљености током синодичног Месеца (млади Месец, прва четврт, пун Месец и последња или задња четврт), а настају због сталне промене Месечевог положаја према Земљи и Сунцу. Када уђе у Земљину сенку, настаје помрачење Месеца, а када се нађе између Земље и Сунца (Месечеви чворови), настаје помрачење Сунца.

Није ли стога природно што се Месец често налази на сликама уметника?

„Пролеће просипа звезде“ прелепа је слика америчког уметника Едвина Блашфилда из 1927. године. Слика представља алегорију пролећа, нагу жену како стоји на Мокром Месецу и разбацује звезде по небу. Мокри Месец је израз који се односи на полумесец са "роговима" који показују нагоре па полумесец поприма изглед чиније или осмеха. Мокри Месец настаје када је срп Месеца ниско изнад хоризонта и у тачки више или мање директно изнад Сунчевог (невидљивог) положаја испод хоризонта. Ово је одређено положајима Месеца и Земље у њиховим орбитама, нагибима орбита у односу једна на другу и на Земљин небески екватор, и географску ширину посматрача на Земљи. Мокри Месец обично се јавља у тропима (где Сунце и Месец излазе и залазе скоро вертикално), ретко у поларним регионима (где Сунце и Месец излазе и залазе под углом или уопште не залазе).

Израз потиче из хавајске митологије: веровало се да се Месец појављује као посуда која се пуни кишницом у периоду од 20. јануара до 18. фебруара, што одговара Каелу Водоноши у хавајској астрологији. Како долази лето, тако се облик полумесеца мења – он излива воду и изазива летње кише.

Након што се "здела" испразни, исушује се и ствара се Суви Месец (онај чији се срп налази под било којим другим углом).

Слика 12: „Пролеће просипа звезде“, Едвин Блашфилд, 1927.

Слику „Месец изнад водопада“ из серије „Двадесет осам погледа на Месец“ насликао је око 1830. године јапански укијо-е¹⁶ сликар Утагава Хирошиге (1797-1858), познат по својим пејзажима и приказима цвећа и

¹⁶ У буквалном преводу „слике плутајућег света“, укијо-е спада у жанр јапанских дрвореза и слика на којима су насликани глумци кабуки позоришта, лепе жене, сумо рвачи, разне сцене из народних приповедака и легенди, самурајских битака, сцене путовања, пејзажи и еротске сцене. Термин укијо потиче из будизма и односи се на пролазну природу људског живота. Као уметнички правац постаје популаран током друге половине 17. века, током Едо периода (познат и као Токугава период – део јапанске историје од 1603. до 1868. године; овај период означава владавину града Едо (данашњи Токијо) или владавину Токугава шогуната, који је успоставио 1603. године Токугава Ијејасуа)

птица. Иако је у питању штампа на дрвету, ипак представљам и ову слику моћног Месеца, над подједнако моћним водопадом.

Слика 13: „Месец изнад водопада“, Утагава Хирошиге, 1830.

Други јапански сликар Фумихиро Като, насликао је 2000. године слику „Вила Коропокур“ (вила из легенди народа Аину (првих који су населили јапанска острва) која воли природу, мир и воли да се игра). На слици су представљене танане виле које покушавају да одразе Месец на површини бистрог језера, весело уживајући. Лишће лети кроз ваздух у дивно звездано небо, док Месец и звезде осветљавају земљу. Слика представља лепоту природе у фантастичној форми и Фумихинову тежњу ка тако трајно лепој земљи.¹⁷

¹⁷ <http://www.art-kato.com/oilpainting25.html>
<http://art-kato.com/>

4.2. Ноћно небо

Када су древни људи видели ноћно небо, нису видели друго место, видели су другу раван постојања.

Дејна Хатон

Холандски сликар пејзажа Арт Ван дер Нер (1603-1677), који је припадао Златном добу Холандије (периоду од 1588. до 1672.), насликао је 1648-50. године слику „Пејзаж обасјан месечином са мостом“. Био је познат по малим ноћним сценама осветљеним само месечином и ватром, и снежним зимским пејзажима, који су често гледали низ канал или реку.

Слика 14: „Пејзаж обасјан месечином са мостом“,
Арт Ван дер Нер, 1648-50.

Арт ван дер Нер је у почетку сликао реалистичне пејзаже и зимске сцене, али је до касних 1640. развио своју специјалност – ноктурне, или ноћне сцене. Ове мистериозно мрачне слике обасјане месечином, утврдиле су га као иновативног и важног пејзажног сликара. Ван дер Нер је користио своје врхунске техничке вештине да створи сјај ноћне сцене наношењем више слојева прозирне и непрозирне боје.

На овој су се слици светлећи облаци раздвојили да би открили пун Месец изнад мирног потока. Месечина се одбија од воде која одваја град лево од села и сеоског имања са китњастом капијом на десној страни. Светлост

блиста са прозорских окна, обасјава модеран пар у разговору поред капије и обезбеђује безбедан пролаз људима који прелазе камени мост.¹⁸

Холандски сликар Винсент ван Гог (1853-1890), један од тројице највећих сликара постимпресионизма и један од најцењенијих сликара на свету, насликао је 1889. године необичну „Звездану ноћ“. На слици која се сматра Гоговим ремек-делом, приказан је поглед са источног прозора његове собе у душевној болници у Сен Реми де Провансу, непосредно пре изласка Сунца. „Звездана ноћ“ једна је од најчувенијих представа ноћног неба у ликовној уметности и једна од најпрепознатљивијих слика у западној уметности.

Слика приказује сеоски пејзаж ноћу, с равним брежуљцима у позадини. То није тиха, мирна ноћ, већ приказ узнемиреног треперења елемената природе и људског света, док се замишљено село пружа према небу уз спиралне и заплетене покрете.

Једноставна отворена композиција, у којој тамноплаво небо заузима две трећине слике, усредсређена је на однос између окомитих линија чемпреса и звоника и снажних извијених потеза четкицом, који наносе снажан и динамичан ударац линији хоризонта.

Слика 15: „Звездана ноћ“, Винсент ван Гог, 1889.

У средини неба налази се кружни вртлог боје који својим положајем и величином постаје средишњим мотивом композиције. Облик вртлога подсећа на таоистички круг (Јин-Јанг) који је састављен од два сузолика дела,

¹⁸ <https://www.nga.gov/collection/art-object-page.71369.html>

позитивног и светлог Јанга и негативног и тамнијег женског Јина, који утичу на судбину.

Права изражајна снага композиције произилази из боје – чисте и снажне, с неочекиваном светложутом која наглашава хладноћу плаве. Поетски сјај звезда, одређен светлијим бојама, развија се у махнито и непрекидно пулсирање (попут трептања правих звезда).¹⁹

Већ спомињани Луис Рикардо Фалеро насликао је 1885. године слику „Досезање звезда“ у свом препознатљивом маниру – две наге жене представљају звездане виле у живом, упечатљивом космичком плесу са звездама на небу. У другом се плану називу још две, далеко ситније, звездане виле.

Други француски сликар и графичар, један од главних представника неоимпресионизма, чији је рад био кључан у развоју фовизма (прва уметничка револуција у 20. веку, коју карактерише жестина боја и деформација фигура), Анри Едмон Крос (1856-1910), насликао је 1905. године слику „Пејзаж са небом“. Овај поетски приказ звезданог неба комбинује дуге испрекидане потезе четкицом Кросових касних дела са мутним пејзажом пера и мастила, који својим импресионистичким облицима подсећа на јапанско сликарство.²⁰

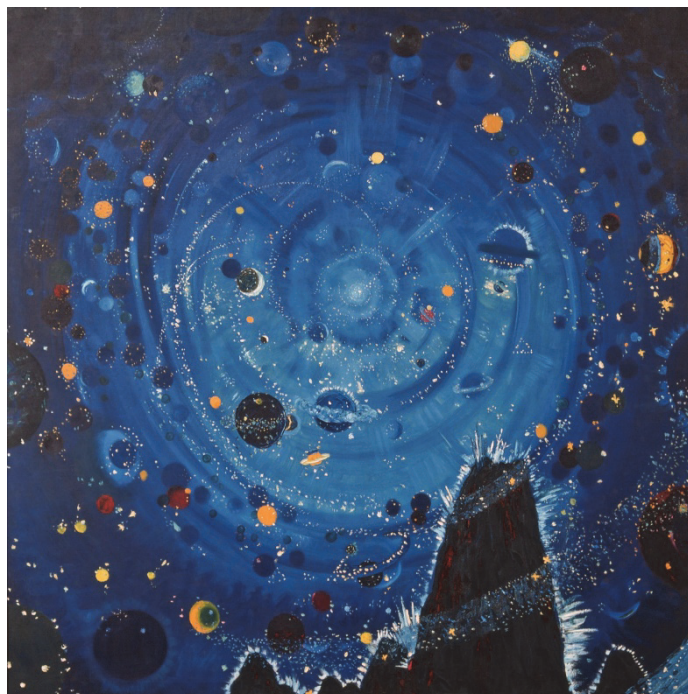

Слика 17: „Пејзаж са звездама“, Анри Едмон Крос, 1905.

¹⁹ <https://www.leidensciencemagazine.nl/en/articles/kunst-en-de-kosmos-deel-i-sterren-in-de-schilderkunst>

²⁰ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/459189>

Чешки сликар, архитекта, дизајнер, графичар и занатлија, Вензел Хаблик (1881-1934), насликао је 1909. године слику „Звездано небо, покушај“. Сudeћи по називу слике, сам Хаблик схвата несавршеност своје визије. Слика је пренатрпана, превише светла, пуна је наде, па опет, чаробан је приказ свемира. Хабликов универзум је жив попут прометне улице – свемир који пулсира.²¹

Слика 16: „Звездано небо, покушај“, Вензел Хаблик, 1909.

Наш познати сликар Милић од Мачве (1934-2000) насликао је 1978. године слику „Мистична загонетка универзума“. Милићевим сликама доминирају лебдећи балвани по којима је нарочито био познат, ужарене лопте и санте леда. Његово сликарство било је мешавина фигуративног надреализма и наивне уметности. Бавио се и архитектуром, вајарством и писањем поезије.

Милић је на овом магичном платну приказао монументалну сцену. Атеље једног сликара – себе самог (био је познат по томе што је свој лик уметао на платно) како слика представу која се одвија пред његовим очима: сцена раја, дрво живота, јин и јанг, време које протиче, телескоп, глобус и друге „алатке“ астронома и, наравно, неизбежни летећи балвани. Из мрака атељеа, могло би

²¹ <https://www.arthistoryproject.com/artists/wenzel-hablik/starry-sky/>

се рећи подрума (подземља), човек се уздиже до града на небесима и проласком кроз рајске двери, улази у блажени, миришљави рај.

Слика 18: „Мистична загонетка универзума“, Милић од Мачве, 1978.

Јужноафрички сликар, кустос, писац и предавач, Гавин Јантјес (1948), насликао је 1998. године слику „Без наслова“, упечатљиву у својој једноставности. У свом стваралачком опусу доста се бавио небом и звездама, свемиром, инспирисан афричком уметношћу (племена Зулу), сазвежђима и апартхејдом (против којег се борио). Сви су му радови без наслова.²²

Из те „серије“, да се тако изразим, посвећене свемиру, издвајам слику (акрил и папир на платну) која је на мене оставила најдубљи утисак, инспирисану пећинском уметношћу. Слика се на тако једноставан и сликовит начин бави управо овом темом – упитаношћу човека пред свемиром, пред својом судбином и сврхом свог постојања. Беле фигуре извучене у једном непрекинутом потезу дебеле, беле линије, стоје загладане у звездано небо, зачуђене, а опет решене да добију одговоре на многа, егзистенцијална, питања.

²² <http://www.tyburngallery.com/artist/gavin-jantjes/#lg=1&slide=13>

Слика 19: Без наслова, Гавин Јантјес, 1998.

Други афрички сликар, Овусу Акома (1956) насликао је 2007. године слику, акрил на платну, „Звездано дете“. Уметник приказује зачуђеност људи и њихова нагађања о небеском своду и нашем месту у свету. Свака од три приказане мушке наге фигуре „истетовиране“ необичним, традиционалним адинкра симболима – који воде порекло из Гане, уметникове домовине – који се преклапају, концентрише се на блиставу куглу. Густо нанесена црна акрилна боја визуелно се односи на пигмент сличан катрану који уметници користе за свој адинкра печат.²³

²³ <https://africa.si.edu/exhibits/cosmos/guidance.html>

<https://ba.voanews.com/a/izlozba-africki-kozmos-nacionalni-muzej-africke-umjetnosti-washington/1363037.html>

Слика 20: „Звездано дете“, Овусу Акома, 2007.

Српска сликарка Милица Живадиновић (1975), која живи и ради у Паризу, покренула је 2009. године пројекат под називом „Космичка хармонија“, инспирисан феноменом свемира и идејом о постојању односа између људског ока и планетарног система. Погледа упереног у свемир и ковитлац звезданих градова, стваралачка мрежа Милице Живадиновић протеже се у неистражени простор људског ока у коме се рефлектује универзум. Као што се свемир мења, расте и скупља се, мења облике и боје, тако и људско око добија животне године, нова пространства и сјај.

Изложба „Визија Универзума – Око душе“ одржана у Галерији Атријум Библиотеке Града Београда, представља избор слика из циклуса „Cosmic Eye/Око космоса“ насталог 2007. године, који почива на идеји о постојању односа између људског ока и планетарног система. Захваљујући Наташи Станић, уметница је са овим сликама гостовала и у Планетаријуму 2010. године, на Ликовно-литерарном конкурс у „На теби је да откријеш свемир 2008-2010“.

Ликовни се аспект једне целине обраћа људском оку које је творевина и творац Светлости – оне која се налази у нама и оне која је апсолутна, а пластични аспект друге целине упућује на космос и његову мистериозну и недокучиву дубину налик зеници ока. Резултат ове конвергенције огледа се у уметничком изразу који приказује могућност односа између идеје и симбола, али и подстиче гледаоца на размишљање о мистерији универзума који постоји у људском бићу.

Кроз размишљање о непромењеном и вечном положају човека, некад и сад, али и пролазној људској егзистенцији изгубљеној у свемиру, слике Милице Живадиновић постављају елементарна питања о нашој природи: ко

смо, шта заправо знамо, куда идемо? Питања која су истовремено актуелна и вечна, а односе се и на блиску будућност света у којем живимо. Као илустрацију тог циклуса, овде доносим слику сазвежђа „Великог медведа“ из 2009. године, иако није на платну, већ је акрил на дрвету.²⁴

Слика 21: „Велики Медвед“, Милица Живадиновић, 2009.

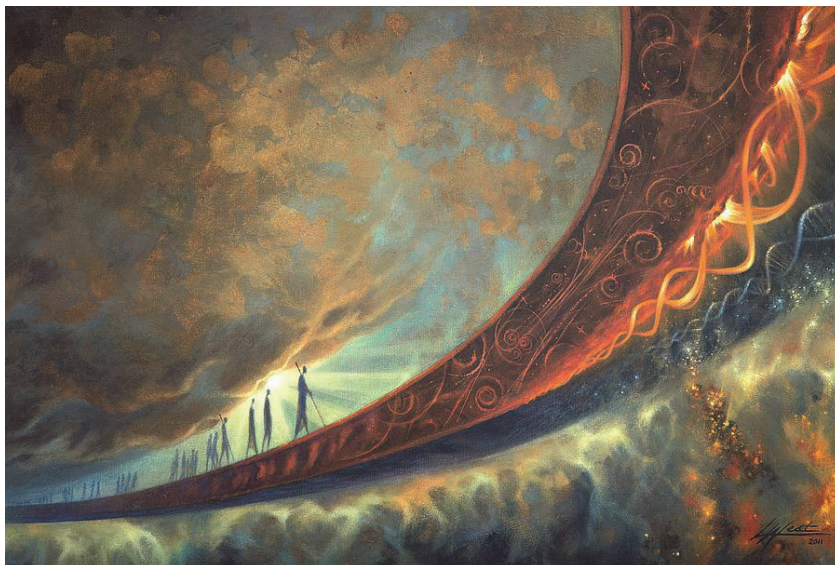
Америчка сликарка Луси Вест, која је добар део свог уметничког опуса посветила свемиру, насликала је 2011. године моћну слику „Порекло“, којом даје одговор на питања о нашем постанку: нежно уткана космичка прашина у наш ДНК ланац створила нас је онаквима какви смо данас. Сликара у свом уму види романтичан приказ састојака ДНК који извиру из наших сопствених сунаца. У свом стваралачком опусу обрађује планете Сунчевог система, Месец, Сунце, сазвежђа, лет у космос у сликама „Дом“, „Сазвежђе Великог медведа“, „Звезде, прашина и тамна материја“, „Ткање универзума“, „Жар истраживања и просветлења“...²⁵

²⁴ <https://belegbg.wordpress.com/milica-zivadinovic-big-bear-acrylic-on-canvas-100x81-2009/>

²⁵ <https://fineartamerica.com/featured/origins-lucy-west.html?product=art-print>

<https://lucyweststudios.com/the-artist>

<https://lucyweststudios.com/apps/photos/album?albumid=7980957&siteId=51424793&locale=en-US>

Слика 22: „Порекло“, Луси Вест, 2011.

Занимљив је стваралачки опус хрватског сликара Бориса Демуре (1951-2014), чија је животна тема била спирала. Његова најзначајнија дела на ову тему настају у периоду од 2004–2014. године. Почетком осамдесетих година 20. века Демур проналази и етаблира мотив спирале који је промишљао готово цео свој стваралачки век. Овим космичким знаком и начелом аутор изражава универзалне (спиралне) каузалности које одређују све облике постојања.

Сировим потезима и бојом, без икакве технолошке мистификације материјала, истицањем сировог значаја подлоге папира или платна, сликар постиже врхунски спиритуални доживљај, религиозни набој и учинак. Своју прву спиралу Демур је насликао рукама, белом бојом на црном платну, 1983. године. Током година извео је на хиљаде невероватно богатих варијација, тражећи и налазећи своје место у свету. Демур путем принципа спирале не само што свемирске галаксије препознаје у субатомским честицама, већ их и спаја у отиску властитог прста.²⁶

Овде ћу, илустрације ради, дати слике са изложбе под називом „Спирално путовање“, одржаној у Умјетничком павиљону у Загребу 2014. године.²⁷

²⁶<https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=0CAIQw7AJahcKEwiAzemzMAhUAAAAAHQAAAAAQAg&url=https%3A%2F%2Fhrcaak.src.e.hr%2Ffile%2F391784&psig=AOvVaw1I7xgm0XdHbKiPArLp1cWL&ust=1687273110608860&opi=89978449>

²⁷ <https://umjetnicki-paviljon.hr/portfolio-item/boris-demur-spiral-journey/?lang=en>

Слика 23: „Спирално путовање“, Борис Демур, 2014.

Бразилски сликар, новинар и илустратор Роберто Вајганд (1968), насликао је 2014. године слику „Звездани уметник“, која приказује човека како се вози жутиим, сјајним полумесецом као великим чуном по дебелом плавом мору и дрвеном мотком-четкицом просипа/ствара звезде по ноћном небу. И овај је уметник добар део свог уметничког стваралаштва посветио свемиру. Обрађује теме попут: Месеца, звезда, сазвежђа: „Мердевинама до звезда“, „Звездани морнар“, „Ходач по жици“, „Звездани змај“, „Светионик“, „Звездани балон“... Црта на рачунару, користећи различите стилове и технике за илустрацију, користећи своје искуство са графичким дизајном.²⁸

²⁸ <https://roberto-weigand.pixels.com/>
<https://roberto-weigand.pixels.com/collections/conceptual+illustration>

Слика 24: „Звездани уметник“, Роберто Вајганд, 2014.

Канадска сликарка Рејчел Олинок (1965), насликала је 2018. године слику „Село под звездама“. Већина њених слика делује као да их је радила техником (црквеног, да се тако изразим) мозаика, док ова делује као да је рађена техником милефјори (техника израде стакленог посуђа са препознатљивим украсним шарама у облику „хиљаду цветова“). Иако је у питању акрил на дрвету, ипак доносим ову љупку слику, која представља малено индијанско село под огромним, шареним, веселим небом и великим белим Месецем.²⁹

И друге су слике ове уметнице окренуте ноћном небу: „Плаво као: усамљено“, „Постање“, „Под светлошћу Месеца“, „Апстрактно сазвежђе“, „Звездана ноћ“ („римејк“ да се тако изразим Ван Гогове чувене слике), „Сањар“, „Поларна ноћ“, „Одрази душе“... Готово све су рађене у техници налик милефјори и на готово свакој је или велики бели Месец или велико жуто Сунце и хиљаду, хиљаду звезда.³⁰

²⁹ <https://pixels.com/featured/village-under-the-stars-rachel-olynuk.html>

³⁰ <https://pixels.com/profiles/rachel-olynuk>

<https://pixels.com/profiles/rachel-olynuk?tab=artwork&page=2>

Слика 25: „Село под звездама“, Рејчел Олинук, 2018.

5. ЗАКЉУЧАК

Немојте се осећати усамљено, цео универзум је у вама.

Руми

На основу овог кратког прегледа видимо да се интересовање сликара за звезде и свемир није смањило током векова.

Можда су се измениле технике, сигурно су се измениле, што је са развојем друштва и цивилизације потпуно природно, као и начин сликања и приступ теми, али су питања остала иста: наше место под звездама, утицај звезда на наш живот (духовни и физички), наше порекло и – наша будућност.

Зато, нека ми буде допуштено да завршим овај преглед поруком аустралијске сликарке Саре Робертс, која је аутор слике: „Припадам небу и звездама“.

Zato, neka mi bude dopušteno da završim ovaj pregled porukom australijske slikarke Sare Roberts, koja je autor slike: „Pripadam nebu i zvezdama“.

Слика 26: „Припадам небу и звездама“, Сара Робертс.

Живот. Како је, када и где почео? Ова вечна питања еонима су привлачила људску пажњу у нади да ће открити како и зашто смо настали. Откако је човечанство први пут изашло из афричких савана, тражило је да разуме своје место и сврху у свету и универзуму.

Хиљаде генерација филозофских и научних истраживања водиле су човека све даље и даље преко космичког моста који протеже познату матичну планету до дубљих разумевања и космолошких открића. Посежући да схвати звезде, човек је дошао до потпуног круга и сазнао да је све у познатом универзуму, укључујући и нас радознале људе, направљено од рециклираних звезданих ствари.³¹

Наслањајући се на ову мисао, размишљам да се можда човек током свих ових векова кроз најразличитије видове уметности бави(о) свемиром и звездама баш због онога што Садгुरु каже: „Ум памти само одређене ствари. Тело памти све, од почетка Постања.“ Памтимо колевку из које смо потекли, сећамо се звезда, наших сестрица, прижељкујемо пољубац ноћног неба...

И с правом очекујемо, ако смо део велике, свемирске породице, а јесмо, да ће нас звезде водити, да ће нам комете откривати важне поруке, а ноћно небо слати опроштај и заборав. Све су то ствари које нас теше да ћемо се – можда – кад склопимо очи вратити у загрљај Оца који нас је створио – Свемира.

³¹ <https://fineartamerica.com/featured/origins-lucy-west.html?product=art-print>

Литература

- ***: 2022, Зборник радова конференције „Развој астрономије код Срба XI“, Београд
<http://art-kato.com/>
http://artyzm.com/e_obraz.php?id=1840
<http://museum.doaks.org/objects-1/info/35111>
http://www.arte.rs/sr/aktuelno/oko_duse_milice_zivadinovic-4960/1/3/?dan=20090908
<http://www.artinsociety.com/comets-in-art.html>
<http://www.art-kato.com/oilpainting25.html>
<http://www.hellycherry.com/2012/06/intervju-milica-zivadinovic-kosmicka.html>
<http://www.tyburngallery.com/artist/gavin-jantjes/#lg=1&slide=13>
<https://africa.si.edu/exhibits/cosmos/guidance.html>
<https://arthistoryproject.com/subjects/nature/stars/>
https://artsandculture.google.com/asset/the-angel-appearing-to-the-shepherds-thomas-cole/AQHlk_rdq6vTuw?hl=en
<https://ba.voanews.com/a/izlozba-africki-kozmos-nacionalni-muzej-africke-umjetnosti-washington/1363037.html>
<https://belegbg.wordpress.com/milica-zivadinovic-big-bear-acrylic-on-canvas-100x81-2009/>
https://collection.mam.org/details.php?id=11353&utm_source=partner&utm_medium=platform&utm_campaign=google-arts-culture
<https://collections.britishart.yale.edu/catalog/tms:12959>
<https://fineartamerica.com/featured/origins-lucy-west.html?product=art-print>
<https://interestingengineering.com/science/how-comets-changed-the-course-of-human-history>
<https://io9.gizmodo.com/the-greatest-representations-of-comets-in-the-history-of-1648504019>
<https://lucyweststudios.com/the-artist>
<https://lucyweststudios.com/apps/photos/album?albumid=7980957&siteId=51424793&locale=en-US>
https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=0CAIQw7AJahcKEwiAzemzM_AhUAAAAAHQAAAAAQAg&url=https%3A%2F%2Fhrca.ak.srce.hr%2Ffile%2F391784&psig=AOvVaw1I7xgm0XdHbKiParLp1cWL&ust=1687273110608860&opi=89978449
<https://pixels.com/featured/village-under-the-stars-rachel-olynuk.html>
<https://pixels.com/profiles/rachel-olynuk>
<https://pixels.com/profiles/rachel-olynuk?tab=artwork&page=2>
<https://roberto-weigand.pixels.com/>
<https://roberto-weigand.pixels.com/collections/conceptual+illustration>
<https://umjetnicki-paviljon.hr/portfolio-item/boris-demur-spiral-journey/?lang=en>
<https://victorianweb.org/painting/lewis/wc/8.html>
<https://www.arthistoryproject.com/artists/wenzel-hablik/starry-sky/>
<https://www.astronomija.org.rs/sunev-sistem-74117/komete-65895/16298-verovanja-o-kometama>
<https://www.bbc.com/news/uk-58946633>
<https://www.galerijamaticesrpske.rs/kolekcija/jovanovic-anastas-poklonjenje-mudraca/>
<https://www.leidensciencemagazine.nl/en/articles/kunst-en-de-kosmos-deel-i-sterren-in-de-schilderkunst>

https://www.metmuseum.org/toah/hd/cole/hd_cole.htm
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/459189>
<https://www.nga.gov/collection/art-object-page.71369.html>
<https://www.rct.uk/collection/407176/the-eve-of-the-deluge>
<https://www.saatchiart.com/account/profile/1083322>
<https://www.shutterstock.com/blog/stars-art-and-history>
<https://www.universetoday.com/103549/remembering-the-great-meteor-procession-of-1860/>

THE UNIVERSE ON CANVAS

This paper is about the universe and stars on canvas, from 17. century to modern times.

Key words: Universe on canvas, comets, stars, shooting stars, night sky, Astronomy in culture